

Fără-ndoială că pe lista cu cele 100 de cărți esențiale, listă întocmită de un adevărat cunoscător al literaturii universale, nu poate să nu fie inclusă *Istoria lui Gil Blas de Santillana*, sau mai pe scurt *Gil Blas*,

faimosul roman picaresc al francezului Alain-René Lesage. Precis că astfel de încercări laudabile de alcătuire a unui astfel de nucleu au mai avut loc în decursul timpului, nu doar intens promovată

Biblioteca Adevărul

, destul de pretențios subintitulată

100 de opere esențiale

. De ce spun că

pretențios subintitulată

? Pentru că e discutabil din ce perspectivă sunt văzute și analizate multe din cărțile incluse în această bibliotecă (poate dintr-o perspectivă mai degrabă comercială decât una de promovare a marii culturi universale), atâta timp cât ea cuprinde cărți precum

Gestapo

,
Dracula

și
Papillon

, cărți polițiste (Agatha Christie, Georges Simenon, Raymond Chandler, Rodica Ojog-Brașoveanu), alături de cărți științifico-fantastice și de aventuri (*Winnetou*

,
Shōgun

), dar uită de cărți cu adevărat esențiale, precum
Iliada

,
Odiseea

,
Don Quijote

,
Tom Jones

,
Gil Blas, Frații Karamazov

,
Mizerabilii

,
Familia Thibault

,
Forsyte Saga

,

Doctor Faustus

,
Doctor Jivago

,
Un veac de singurătate,

ca să amintesc doar câteva dintre acele incontestabile capodopere, fără de care literatura universală ar fi cu mult mai săracă.

Aceasta fiind carența majoră a sus-amintitei colecții, firește că atât ea cât și carențele de rangul doi (lipsa unor minime informații despre autor și operă, erori sâcâitoare de tipărire) sunt ținute în umbră până la deplina lor ignorare de către forța irezistibilă a doi factori de natură comercială: prețul cărților și aspectul lor grafic...

Pentru a vedea care sunt însușirile ce fac din romanul *Gil Blas* o carte de referință în literatura universală, ceea ce de îndată duce la o mai bună încadrare a temei de față, trebuie din capul locului să răspundem la două întrebări: 1) Ce este un

picaro

? și 2) Cine a fost Alain-René Lesage?

1) *Picaro* este omul fără meserie și mereu în căutarea unei modalități lesnicioase de a-și câștiga pâinea, poate tocmai de aceea mincinos cel mai adesea, simpatic uneori, dar tot timpul viclean și ingenios, într-un cuvânt adevăratul model de pungaș și pierde-vară. De altminteri, chiar acesta-i sensul pe care ducele de Lerma, prim-ministrul Spaniei, îl desprinde de îndată din istoria pășaniilor deloc onorabile ale lui Gil Blas, atunci când – la prima lor întâlnire – înaltul demnitar îi cere viitorului său secretar să-i povestească tot “și cu sinceritate”. “Greu lucru îmi cerea!” ni se destăinuie prea hârșăitul nostru erou, motiv pentru care pe loc el se hotărăște să acopere adevărul, “acolo unde gol-goluț, ar fi fost prea urât”. Dar cu toată străduința povestitorului de a-și tăinui întâmplările din cale-afară de nedemne, ducele de Lerma nu se lasă păcălit, dovadă clară că nu avea de-a face cu un caz izolat, așa că la urmă i-o tuflește în față lui Gil Blas: “Domnule de Santillana, îmi spuse el zâmbind, când am isprăvit, după cum văd, ai fost puținel *picaro*”.

Ei bine, acest *picaro* trece oceanul și se avântă în lupta politică a Americii Latine, sau – cum îl vede Alejo Carpentier în *Problematika romanului latino-american contemporan* – “el se afirmă drept un uriaș într-un continent uriaș: devine președinte ales prin alegeri frauduloase, apoi generalul loviturilor militare de stat și, în sfârșit, civil sau militar, devine dictator”. Același Carpentier avansează opinia că romanul picaresc se află la originea romanului modern!

Iar N.N.Condeescu. semnatarul *Prefetei* la ediția din 1963 a romanului *Gil Blas*, este de părere că romanul picaresc – apărut în Spania la sfârșitul secolului al XVI-lea, începutul secolului al XVII-lea, “constituie reflectarea în literatură a modului de viață și a mentalității acestor decasați”.

Cum se scriu aceste producții literare, a căror trăsătură comună este realismul, cu evidente intenții critice? “În toate romanele de acest soi, ne informează în continuare N.N.Condeescu, un *picaro* ajuns la bătrânețe își povestește aventurile, zugrăvind totodată și mediile sociale pe care le-a traversat, de la banda de tâlhari până la casa unui grande în care s-a aciuat la bătrânețe. Povestind, el filozofează asupra întâmplărilor al căror erou a fost, atât pentru a trage învățăminte morale, cât și pentru a arunca vina decăderii lui asupra societății vremii, în care, sărac fiind, nu poți trăi decât dacă lingușești și înșeli pe puternicii zilei sau le slujești patimile cele mai josnice”.

Aceasta fiind “rețeta” romanului picaresc, iar Spania continuând să fie patria acestui tip de producție literară, în pofida faptului că din a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-au depus mari eforturi pentru împământenirea sa în Franța, Lesage își plimbă eroul prin diverse localități și-l introduce în diverse medii iberice, de la banda de hoți în ghearele căreia cade îndată după plecarea din localitatea natală Oviedo și până la opulenta și atât de corupta curte a Spaniei (cadrul iberic era stric necesar pentru ca romanul să poată fi publicat!), realizând prin formidabila sa înzestrare artistică ultimul mare roman picaresc, altfel spus – așa cum just punctează N.N.Condeescu – realizând “un roman francez după rețetele picarescești și, totuși, atât de clasic ca stil și compoziție și atât de parizian prin moravurile puse pe socoteala Madridului”.

Romanul *Gil Blas* a fost elaborat între 1715-1735 și, firește, s-a bucurat de aprecierea numeroșilor săi cititori, care vedeau în el ceea ce de fapt era – un strălucit roman picaresc, localizat în patria genului, fără ca vreunul dintre ei să-și pună întrebarea în ce măsură era dependent de abundenta literatură picarescă provenită din Spania.

Dar iată că la câțiva ani după moartea lui Lesage (moartea a survenit în anul 1742), spaniolii – neconsolați că o atare capodoperă n-a fost scrisă în limba spaniolă de un conațional de-al lor – scot securea războiului și-l acuză pe autor de plagiat. La început, Lesage a fost învinuit că n-a făcut altceva decât să publice, după traducerea lui în franțuzește, un roman spaniol inedit, al cărui manuscris, trecut în Franța peste Pirinei, ar fi ajuns într-o bună zi în mâinile sale. Dar din lipsă de dovezi documentare, spaniolii detractori au fost nevoiți să renunțe la această acuzație. Un nou și violent atac le-a fost sugerat spaniolilor de afirmația veninoasă a

lui Voltaire din cartea sa *Veacul lui Ludovic al XIV-lea* (1751), afirmație generată de anumite resentimente voltairiene împotriva lui Lesage, cum că într-adevăr romanul

Gil Blas

a fost scris de Alain-René, atâta doar că o bună parte din el este un plagiat după romanul *Marcos de Obregón* al lui Vicente Espinel.

Discuțiilor interminabile dintre spanioli și francezi le-au pus punct criticii literari germani și americani, cărora – prin compararea atentă a textelor – nu le-a fost greu să demonstreze că Lesage a creat o operă originală. Adică, a rămas stabilit că, într-adevăr, scriitorul francez și-a însușit câteva episoade din *Marcos de Obregón*, deci că se poate vorbi *împrumut de materie*, dar nici vorbă de plagiat!

În anul 1872, în lucrarea de bătrânețe intitulată *Memorii biografice asupra romancierilor celebri*

, Walter Scott elimină orice dubiu – dacă mai persista vreunul! – în legătură cu originalitatea lui Lesage, afirmând cu autoritatea lui de mare romancier: “În

Blas

originalitatea lui Lesage este completă”!

2) Așa cum deja am precizat, pentru o încadrare corectă a temei de față în spiritul epocii, trebuie oferit un răspuns succint dar documentat la întrebarea: Cine a fost Alain-René Lesage?

□□□□□□□□□□ Era fiul uni notar-grefier, născut în anul 1668 la Sarzeau, pe coasta de sud a Bretoniei . De menționat că în anul 1675 are loc un prim eveniment major, care-și va pune amprenta pe viitorul scriitor: izbucnește răscoala țăranilor din Bretonia condusă de notarul Le Balp, un coleg al lui Lesage-tatăl, răscoală înăbușită în sânge de către ducele de Chaulnes, guvernatorul provinciei.

Anul 1682 aduce cu sine al doilea eveniment tragic și major din viața tânărului Alain-René: moartea lui Claude Lesage, tatăl scriitorului, moarte urmată de totala sa jefuire de către creditori și tutori.

Se poate spune că nici un interes nu-l mai lega pe viitorul scriitor de Bretania natală. Ba dimpotrivă, cum fiii de notari intrau în rândul suspectilor, deoarece răscoala fusese condusă de un notar, în anul 1690 (după isprăvirea studiilor la Colegiul din Vannes), Lesage ia drumul Parisului. Aici urmează Facultatea de drept, la terminarea căreia el chiar el s-a intitulat avocat pentru câțva timp.

Dar cum nici baroul nu-l atrăgea și nici imprecinații nu făceau coadă la ușa lui, ba mai mult, cum în anul 1694 Lesage se căsătorește și în scurt timp devine tatăl a patru copii veniți unul după altul, el se vede nevoit să caute un alt mijloc de trai, dacă nu mai bănos, măcar mai pe potrivea înzestrării sale native. Astfel s-a apucat de scris. La acest lucru a contribuit atât căsătoria sa cu Marie-Elisabeth Hungard, a cărei mamă era spaniolă, cât mai ales întâlnirea și strânsa prietenie cu abatele Jules de Lyonne, fiul unui diplomat cu misiuni în Spania.

Este de presupus că în apropierea abatelui, Lesage și-a perfecționat cunoștințele de limba spaniolă și că tot atunci a citit operele marilor scriitori iberici ce făceau parte din *Secolul de aur*.

Apoi, traducerile sale din bogatul repertoriu al comediei spaniole (piese de Lope de Vega și Francisco de Rojas), au dus la apariția în anul 1700 a volumului intitulat *Teatrul spaniol*.

Mai mult, câteva din piesele cuprinse în acest volum au fost jucate la Comedia Franceză.

Făcându-și în felul acesta intrarea în cel mai faimos templu al artei dramatice din țara sa, Lesage are bucuria și onoarea de a-și reprezenta tot aici prima sa comedie – *Crispin, rival în dragoste al stăpânului său*

(comedie adaptată în anul 1707 după o piesă de Hurtado de Mendoza), pentru ca doi ani mai târziu tot Comedia Franceză să-i joace capodopera comică intitulată

Turcaret.

Întrucât piesa, un adevărat rechizitoriu la adresa financiarilor veroși și a întreținutelor lor, a fost retrasă după câteva reprezentații de pe afișele Comediei, Lesage – profund scârbit de asemenea sforării – a scris în perioada 1712-1735 peste o sută de comedioare de intrigă (unele numai într-un act), pentru scenele din bâlciurile Saint-Germain și Saint-Laurent, acestea – așa cum ne asigură N.N.Condeescu – având tendința “să-și permanentizeze baracele, fiindcă farsele și vodevilurile jucate acolo, culegeau regulat aplauzele însuflețite ale unui numeros public popular”.

De subliniat că valeții din comediiile lui Lesage au cu toții în ei ceva picaresc, căci nu numai că se dovedesc intriganți și descurcăreți în situațiile cele mai dificile, dar – buni observatori ai moravurilor după ce au colindat diverse meleaguri și au îmbrățișat nenumărate meserii – își

vădesc totodată vocația de aventurieri, principala însușire care-l distinge pe *picaro* de omul obișnuit.

Nici nu se putea altminteri atâta vreme cât scriitorul francez, sedus de literatura spaniolă, s-a vădit mult mai puțin atras de comedia de *capa y spada* decât de *romanul picaresc*, din care a adaptat în franțuzește pe

Guzman de Alfarache

al lui Mateo Alemán, carte publicată în anul 1732, iar doi ani mai târziu traduce și adaptează în franțuzește preinsele memorii ale lui Estebanillo Gozales, măscăriciul comandantului armatei spaniole din Flandra, contele Octavio Piccolomini. Dar – ne face atenți N.N.Condeescu – “Chiar și fără aceste adaptări, constând mai ales în ușurarea originalelor de unele lungimi plecticoase, *Diavolul șchiop*

,
Gil Blas

,
Aventurile lui Beauchêne

și
Bacalaureatul din Salamanca

(opera picarescă a scriitorului nostru,
nota mea, G.P.

) ar dovedi convingător cât de îndelungat și de intim a fost contactul lui Lesage cu producția picarescă, extrem de bogată dincolo de Pirinei”.

*

Gil Blas, prin urmare, își dovedește firea de *picaro* încă din primul capitol al primei Cărți (“fiindcă”, ne spune el, “eu numai asta voiam, să plec și să văd lumea”), adică de-atunci de când unchiul lui, canonicul din Oviedo, îl îndeamnă să se ducă la Salamanca. Iar cum firea nu poate fi văduvită de năravuri, fără riscul de-a o face să pară alceva decât ceea ce este, iată-l pe tânărul nostru erou de numai 17 ani pornit la drum spre Pennaflor, călare pe catârul “rablagit” al canonicului Gil Perez, nu înainte de-a șterpeli câțiva reali de la unchiul mic, gras și “cu capul înfundat în umeri”, cu toate că în pungă îi sunau cei patruzeci de ducați dăruți de acesta, iar în urechi ar fi trebuit să-i mai sune povețele (“să nu iau ce-i al altuia”) și binecuvântările părinților.

Dar de-abia ajunge Gil Blas la Pennaflor și trage la un han mai arătos, că și are parte de prima pățanie din seria inevitabilelor pățanii cu care soarta îl încearcă pe orișicare *picaro*. De fapt este mai mult o pățanie-avertisment de felul păcălelilor, dacă avem în vedere faptul că pe naivul și fudulul Gil Blas toată tărășenia nu l-a costat decât masa copioasă cu care l-a cinstit pe

necunoscutul panegirist și, mai ales, dacă avem în vedere sfatul șfichiuitor cu care acesta îl răsplătește după ospăț: "...Nu te lăsa amăgit și nu mai crede pe nimeni atunci când are să spuie că ești a opta minune a lumii".

N-are însă vreme să-și mistuie amărăciunea provocată de această ofensă, că îndată el cade în ghearele bandei de hoți condusă de căpitanul Ronaldo. Dacă nu dăm uitării faptul că banda se ascundea și-și dosea averile furate într-o hrubă subpământeană, ceea ce se cheamă reeditarea în variantă modernă a peșterii care-l adăpostea pe Ali Baba împreună cu cei 40 de fărtați ai lui, iată că Lesage – în pofida caracterului preponderent realist imprimant romanului – ne servește în acest loc un prim element romanțios. Și nu este singurul, căci pe măsură ce acțiunea avansează, după ce Gil Blas – în tovărășia donei Mencia de Mosquera – scapă din bârlogul hoților, îl vedem ajuns slujitorul de încredere a donei Aurora de Guzman, fata care nu ezită să-l urmărească pe Luis Pacheco până la Salamanca, ba chiar să îmbrace haine bărbătești atunci când împrejurările i-o cer, numai ca prin perseverența îmbinată cu destoinicie și șiretenie, să se facă iubită de el. Ceea ce se și întâmplă în finalul acestei aventuri, care de îndată ne duce cu gândul fie la *Decameronul* lui Boccaccio, fie la exemplarele nuvele ale lui Cervantes.

Tot după modelul acestor doi iluștri înaintași, Lesage își pune personajele – rând pe rând introduse în scenă – să-și istorisească viețile (utilizarea cu succes a stilului direct și indirect), și astfel avem parte de povești de dragoste gen *capa y spada*, povești din care nu pot să lipsească duelurile purtate întru apărarea dragostei sau onoarei, fugile precipitate de la locul faptei și finalurile fericite (întâlniri și căsătorii ce tangentează cu miraculosul), precum întâmplările palpitante din viețile lui Alfonso de Leyva și Gaston de Cogollos.

Din fericire pentru noi, ne spune același N.N.Condeescu, "la Lesage preocuparea de a reflecta veridic realitatea, chiar în transpunerea ei spaniolă, trage mai greu în cumpănă decât elementul romanțios". Iar acest lucru nu face decât să accentueze caracterul picaresc al romanului *Gil Blas*,

căci – după cum prea bine se știe – realismul romanului picaresc vine în netă contradicție cu conținutul romanului cavaleresc și pastoral.

Cu toate că se păstrează perspectiva povestirii de către personajul principal ajuns la un liman, situație în care aluziile la ce va urma au darul să stârnească curiozitatea cititorului, totuși, la fel ca în oricare roman picaresc, rămâne pe seama neprăvăzutului legătura dintre momentele narațiunii. Ceea ce înseamnă că ajunge o întâlnire, o ceartă sau o gafă pentru ca Gil Blas să-și schimbe stăpânul și să o pornească spre alt oraș, chiar atunci când stăpânii, așa ca cei din familia Leyva, se dovedesc deosebit de amabili și generoși cu el, dăruindu-i o proprietate cu un mic castel. E drept, și el le păstrează o credință statornică acestor nobli de mare caracter, iar

atunci când vrea să arate ce este în stare să facă, obține de la ducele de Lerma postul de guvernator al orașului Valencia pentru fostul lui stăpân, ba chiar pe cel de vicerege a Aragonului de la contele de Olivares.

Dar demonul picaresc îl împinge fără-ncetare de la spate, așa că – până să ajungă la curtea Spaniei în grațiile a doi prim-miniștri (ducele de Lerma și urmașul acestuia, contele-duce de Olivares), Gil Blas schimbă mai mulți stăpâni, printre care detestabilul filfizon don Matias de Silva, actrița Arsenia și arhiepiscopul de Granada.

Însă acest traseism social al lui Gil Blas se datorează în mai mică măsură caracterului său decât mediului în care-și duce existența: un mediu corupt până în măduva oaselor, începând cu regele Filip al IV-lea, socrul lui Ludovic al XIV-lea, cel care risipește adevărate averi de dragul Catalinei și a Lucreției, dar se dovedește total incapabil să comande o armată pentru a opri ofensiva franceză în Catalonia, și terminând cu briganzi de teapa lui Ronaldo și a celui bizar don Rafaelo, cel care în finalul romanului (Cartea a douăsprezecea) este prins și condamnat la arderea pe rug.

Dimpotrivă, cu toate că nu este un revoltat ci doar un conformist, deoarece se arată extrem de indulgent față de păcatele celor bogați și puternici, ba chiar le dă și el o mână de ajutor atunci când îi stă în putință (venalitatea ducelui de Lerma, escapadele nocturne ale prințului moștenitor), totuși, Gil Blas nu-și pierde cu totul simțul moral și spiritul critic, dovadă că – scârbit de destrăbălarea la care era martor – el părăsește casa Arseniei, dovadă că respinge sfatul valetului său Scipion de-a o seduce pe Antonia (o ia în căsătorie creștinească), dovadă că – după lunile de detenție petrecute în turnul Segoviei – el nu se umflă în pene cu hrisovul de înnobilare, darul făcut de contele de Olivares, și nu în ultimul rând, dovadă că are curajul să i-o spună aceluiși conte Olivares, doar cu puțin timp înainte de căderea acestuia în dizgrația regelui: “Exemplul rău strică pe oameni”.

De aceea, n-ar trebui să mire pe nimeni străduințele lui Gil Blas de-a se adapta la mediu. Cu adevărat surprinzătoare în acele timpuri încărcate de corupție și imoralitate sunt trăsăturile lui de caracter pozitive, mai ales dacă se au în vedere eșecurile ce-i răsplătesc bunele intenții: încearcă să-i deschidă ochii bătrânului Pacheco asupra prefăcătoriei Eufraziei, dar drept mulțumire este concediat, lucru pe care-l pățește nu peste mult timp și cu arhiepiscopul de Granada, față de care se face vinovat printr-un exces de zel și sinceritate.

Dacă luăm aminte la ironia surâzătoare, dar neiertătoare, îndreptată împotriva mediilor artistice

(scriitori, actori) și medicale, atunci trebuie să dăm crezare spuselor lui Lesage cum că el nu este un simplu povestitor, ci un *pictor de moravuri*. Desigur, Lesage n-avea cum să cunoască lumea teatrului spaniol din vremea lui Calderon și Lope de Vega. Însă culisele teatrului francez aproape că n-aveau taine pentru el. Prin urmare, iată-i pe actorii parizieni, botezați cu nume spaniole și instalați pe scenele din Madrid, Valencia și Granada. Facem cunoștință cu actorul-picaro Melchior Zapata, la început flămând și zdrențăros, iar mai apoi foarte satisfăcut de schimbarea survenită în viața lui, grație prietenilor generoși ai nevastei sale; de asemenea o cunoaștem pe destrăbălata Arsenia, pe aventuriera Laura și pe tânăra Lucreția, fiica Laurei.

Lumea boemă, pe care Lesage la fel o cunoștea foarte bine de prin cafenelele și saloanele Parisului, este întruchipată în roman de Fabricio Nuñez, adept al gongorismului.

Dar înverșunarea lui Lesage se îndreaptă mai ales împotriva medicilor, în mod cert din cauza surzeniei precoce cu care s-a ales de pe urma unor tratamente absurde. În roman, figura cea mai reprezentativă a tagmei doftoricești este neuitatul Sangrado, spaima Valladolidului și - indiferent de tipul bolii și de starea bolnavului – adeptul hazosului panaceu: “Scoate-i sînge și dă-i să bea cât mai multă apă caldă”. Gil Blas i-a fost la început valet, apoi discipol, și în această din urmă calitate, l-a ajutat pe sinistrul medic ca în timpul unei epidemii în Valladolid să înjumătățească populația orașului.

Romanul este de-a dreptul irezistibil prin limbajul simplu și direct întrebuințat cu deosebită savoare de către autor, prin veridicitatea personajelor desenate doar prin câteva tușe viguroase (multe dintre ele luate din realitate), prin apetitul și priceperea de-a descrie ba costume, ba interioare din epocă, și – nu în ultimul rând - prin maximele (unele împrumutate din Montesquieu) cu care autorul își condimentează afirmațiile cu caracter critic și moralizator, dar își arată slăbiciunea îndeosebi în absența totală a tablourilor naturale și a celor din orașele prin care-și plimbă eroul, dovadă grăitoare că Lesage nu era familiarizat nici cu relieful și nici cu specificul așezărilor spaniole din acele timpuri.

AUTOR: GEORGE PETROVAI

www.sighet-online.ro